

«وظایف پژوهشی کتابخانه‌های دانشگاهی»

از: زهرا موسوی زاده^۱

چکیده:

«کتابخانه‌های دانشگاهی به عنوان قلب دانشگاه وظایف مربوط به پژوهش را به طور مستقیم و وظایف مربوط به آموزش را به طور غیر مستقیم برعهده دارند. کتابخانه‌های دانشگاهی تنها زمانی می‌توانند نقش خود را برای پژوهش در دانشگاه به نحو احسن انجام دهند که قادر به برآوردن نیازهای اطلاعاتی پژوهشگران و ارائه خدمات به آنها باشند، چون آنها به دامنه‌ای وسیع از اطلاعات نیازمندند. وظایف پژوهشی کتابخانه‌های دانشگاهی شامل فراهم‌آوری، سازماندهی و نظارت، خدمات عمومی و فراهم کردن امکان دسترسی به اطلاعات می‌باشد. در مقاله برای هر یک از وظایف فوق راهبریهایی پیشنهاد شده است»

دانشگاه را می‌توان به یک پیکر تشبیه کرد که اساتید و پژوهشگران سر، دانشجویان بدن، و کتابخانه قلب آن هستند. اگر این پیکر بخواهد به حد کافی کارایی داشته باشد و وظایف خود را به نحو احسن انجام دهد باید قلب آن به حد کافی قوی و کارآمد باشد. کتابخانه‌های دانشگاهی به عنوان قلب دانشگاه، وظایف

۱ - عضو هیات علمی دانشگاه علامه طباطبایی

مربوط به پژوهش را به طور مستقیم، و وظایف مربوط به آموزش را به طور غیر مستقیم به عهده دارند. توماس کارلیل^۱ می‌گوید: «یک دانشگاه واقعی کتابخانه‌ای از کتابهاست» و سر چارلز رابرتسون^۲ مشاور یکی از دانشگاههای مدرن لندن درباره اهمیت کتابخانه‌های دانشگاهی اظهار می‌دارد «اگر من یک دیکتاتور بودم زمان ارائه درس را به صورت سخنرانی در دانشگاهها، به یک سوم تقلیل و وقت آن را به مطالعه و گذراندن در کتابخانه اختصاص می‌دادم».

برای پژوهش در علوم عملی، پژوهشگران به کتابخانه و آزمایشگاه، هر دو، نیازمندند و برای دستیابی به نتایج تحقیقاتی و پژوهش در زمینه علوم انسانی فقط نیاز به کتابخانه است. آموزش در سطوح بالا یعنی دوره‌های تخصصی دکترا و فوق دکترا در دانشگاهها نیز با استفاده و تحقیق در کتابخانه‌ها امکانپذیر است. دانشگاه اگر بخواهد کیفیت و کارایی خود را افزایش دهد باید کتابخانه‌ای با مجموعه‌ای خوب، خدمات سرویس دهی مناسب، و فضای کافی برای خود در نظر بگیرد. هیچ چیز مانند نادیده انگاشتن نقش مثبت کتابخانه، یا اولویت ندادن به آن، نمی‌تواند به گروهها، دانشکده و دانشگاه صدمه بزند.

وظیفه اصلی کتابخانه‌های دانشگاهی تامین نیازهای اطلاعاتی برای اساتید و دانشجویان است. ف. ویلفرد لنکستر^۳ استاد مدرسه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه ایلینویز آمریکا نیازهای اطلاعاتی در کتابخانه‌ها را این طور بیان می‌دارد:

- (۱) نیاز به یافتن مدرک مشخص
- (۲) نیاز به یافتن نوعی اطلاعات واقعی از درون کتابهای مرجع، بانکهای اطلاعاتی یا ماشینخوانها
- (۳) نیاز به یافتن مقالات محدود و خوب، یا ارجاعات موجود در مورد یک موضوع خاص
- (۴) نیاز به جستجوی گسترده ادبیات یک موضوع
- (۵) نیاز به خدمات آگاهی‌رسانی که به وسیله آن مراجعه‌کننده از آخرین

1- Thomas Carlyle

2- Sir Charles Robertson

3- F.W. Lancaster

اطلاعات موجود در زمینه مورد علاقه خود اطلاع می‌یابد. متأسفانه اکثر کارهایی که در حال حاضر در کتابخانه‌های دانشگاهی انجام می‌گیرد برای تامین نیازهای اطلاعاتی در مورد (۱) است و اسیر خدمات و نیازهای نادیده است.

کتابخانه‌های دانشگاهی وظایف پژوهشی خود را در رابطه با پژوهشگران باید به روشهای زیر انجام دهند:

- (۱) فراهم‌آوری گزینشی
- (۲) سازماندهی و نظارت
- (۳) ارائه خدمات عمومی
- (۴) فراهم کردن امکان دسترسی به اطلاعات

۱- فراهم‌آوری گزینشی

یک تحقیق موفق نیاز به وجود گسترده دانشهای موجود در زمینه تحقیق دارد و فراهم‌آوری گزینشی مواد یکی از کارهای حیاتی کتابخانه‌های دانشگاهی است. چون هیچ کتابخانه‌ای، هرچند عظیم، قادر به فراهم‌آوری تمام مواد نیست، بنابراین کتابخانه‌های دانشگاهی باید منابع مالی محدود خود را به تهیه موادی تخصیص دهند که به احتمال فراوان نیازهای استفاده‌کنندگان خود را برآورد. از آنجایی که منابع اطلاعاتی و دانش به شکلهای مختلف و با تنوع روزافزون انتشار می‌یابد، مسایل گزینش مواد و حداکثر استفاده از منابع مالی بسیار اهمیت دارد. دیگر اینکه کتابدار نمی‌تواند توجه خود را به مواد چاپی [برکاغذ] محدود سازد بلکه باید در تهیه و عرضه میکروفورمها، صفحه‌ها، کاستها، نوارها، فیلمها، اسلایدها، نوارهای ویدیویی، صفحه‌ها، دیسکتهای، و غیره نیز همت گماشته و به منابعی که به شکل ماشینخوان وجود دارد و به شکل پایانه‌های مستقر در کتابخانه‌ها قابل دسترس می‌باشد، که احتمالاً می‌توان تسهیلات استفاده از آنها را فرسنگها دورتر از کتابخانه برپا ساخت، نیز باید توجه کرد و در پی تهیه آنها برآمد.

فراهم‌آوری مواد از طریق تهیه و انجام موارد زیر امکانپذیر است:

- (۱-۱) تهیه کتابها، نشریات، مدارک، مواد دیداری و شنیداری، و سایر مواد

که نیاز اطلاعاتی جامعه‌مراجع‌کننده به کتابخانه‌های دانشگاهی است. ۱-۲) تهیه کتابهای مرجع: فراهم‌آوری کتابهای مرجع به شکل لغتنامه، دایرةالمعارف، کتابشناسیها، فهرستها، سالنامه‌ها، منابع جغرافیایی، سرگذشتنامه، اسناد و مدارک دولتی، نمایه‌ها، چکیده‌ها و غیره.

۱-۳) تشکیل بانکهای اطلاعاتی و پایگاه داده‌ها: تشکیل بانکهای اطلاعاتی و پایگاه داده‌ها امکان نوینی را در ارائه خدمات اطلاع‌رسانی پیش می‌آورد و این امکان برای کتابخانه فراهم می‌شود تا نیازهای اطلاعاتی افراد در اماکن مختلف دنیا جستجو و دریافت شود.

۱-۴) اتصال به شبکه‌های جهانی اطلاعاتی برای دستیابی به افراد و گستره عظیم منابع اطلاعاتی به شکل متن یا شکلهای دیگر

۱-۵) اشتراک منابع: چرخه انتقال اطلاعات به نحوی است که کتابخانه‌ها نمی‌توانند مجزا و منزوی کار کنند، لذا باید با دیگر کتابخانه‌ها روابط متقابل داشته باشند و بر همکاری یا «اشتراک منابع» میان کتابخانه‌های مشابه خود تاکید ورزند. از طریق این همکاری می‌توان به امانت میان کتابخانه‌ای و تهیه فتوکپی اقدام نمود.

۲- سازماندهی و نظارت

کتابخانه‌های دانشگاهی پس از فراهم‌آوری باید به سازماندهی و نظارت بر مواد بپردازند. باید منابع فراهم آورده را از لحاظ شکل مادی و ظاهری، و محتوای فکری و اندیشه، در دسترس جامعه استفاده‌کننده قرار دهند، که این کار به شیوه‌های چندی انجام می‌پذیرد. کتابها و دیگر مواد براساس موضوع رده‌بندی و به گونه‌ای در قفسه‌ها تنظیم می‌شوند که منابع هر موضوع در کنار یکدیگر قرار گیرد. سازماندهی مواد برطبق موضوع، در عین حال که مواد را از لحاظ مادی در دسترس قرار می‌دهد، دسترسی داشتن به محتوای فکری آنها را نیز تاحدی میسر می‌سازد. دستیابی به اندیشه مستور در مواد از طریق فهرست کتابخانه نیز حاصل می‌شود. کتابخانه‌ها از طریق فعالیتهای سازماندهی و نظارت به ارائه خدمات عمومی دست می‌یازند.

۳- ارائه خدمات عمومی

خدمات عمومی کتابخانه‌های دانشگاهی در ارتباط با پژوهش را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد:

۱-۳) بر مبنای درخواست مراجعه کننده

۲-۳) بدون درخواست مراجعه کننده

خدمات عمومی بر مبنای درخواست مراجعه کننده به دو شکل است:

۱-۱-۳) تحویل مدرک

۲-۱-۳) بازیابی اطلاعات

خدمات منحصر به تحویل مدرک برای استفاده کنندگان از کتاب، نشریه، فیلم، صفحه و دیگر مواد است که در خدمت تحویل مدرک سطوح گوناگونی می‌توان تشخیص داد. کتابخانه در سطحی یک ماده معلوم برای استفاده کننده تهیه می‌کند که بتهایی نیاز او را برمی‌آورد (یعنی ماده دیگری را نمی‌توان جایگزین آن کرد). در حالتهای دیگر، تهیه موادی از یک نوع خاص از کتابخانه طلب می‌شود. خدمات بازیابی اطلاعات کتابخانه‌ها را نیز می‌توان به اجزایی تقسیم کرد:

- خدمات مربوط به پاسخ پرسشها (ارجاع سریع): که بدین طریق جوابهایی برای سوال استفاده کنندگان تهیه می‌شود و در این مورد آنها را به کتاب یا مدرک دیگری حواله نمی‌دهند.

- جستجوی متون و آثار: که هدف نهایی از جستجوی متون، تحویل دسته‌ای مدرک (یا ارجاع به این اسناد یا چکیده آنها) به خواننده بنا بر درخواست در باب موضوع مربوطه است. وجود کتابشناسیها، چکیده نامه‌ها، نمایه نامه‌ها، پایگاه داده‌ها، بانکهای اطلاعاتی، بایگانیهای ماشینخوان، شبکه‌ها و... می‌تواند توانایی کتابخانه‌های دانشگاهی را برای جستجوی متون افزایش دهد. خدمات جستجوی متون به دو دسته «جستجوی گذشته نگر» یا «آگاهی رسانی جاری» تقسیم می‌شوند. کتابخانه باید در فواصل زمانی منظم برای شناخت مواد تازه منتشر شده مفید برای افرادی خاص به کندوکاو پردازد تا آنها را از پیشرفتهای بعمل آمده در یک زمینه موضوعی گزیده مطلع کند. اشاعه اطلاعات گزیده از نشریات، انتشار سیاهه کتابهای تازه نیز از کارهایی است که کتابخانه‌های دانشگاهی باید انجام

دهند.

۳-۳) بدون درخواست مراجعه کننده: خدماتی هستند که بدون درخواست مراجعه کننده انجام می شوند. این نوع خدمات بیشتر از نوع آگاهیدهنده اند.

۴- فراهم کردن امکان دسترسی به اطلاعات

کتابخانه های دانشگاهی باید از نظر فیزیکی و ادراکی برای پژوهشگران قابل دسترس و مجموعه آنها طبق نیازهای گروه های مختلف دانشگاه فراهم شده باشند. در کتابخانه باید موادی را که احتمال می رود بیش از همه مورد نیاز استفاده کنندگان کتابخانه باشد، در دسترس آنها قرار دهند. به منظور دستیابی به اطلاعات باید تدابیری اتخاذ شود که این دسترسی، سریعتر و با سهولت هرچه تمامتر صورت پذیرد. این تدابیر عبارتند از:

۴-۱) انتخاب محل مناسب برای کتابخانه: انتخاب محل مناسب برای کتابخانه های دانشگاهی که استفاده بیشتر و در دسترس داشتن بیشتر به منابع را فراهم می سازد. در این مورد باید سعی گردد محل کتابخانه طوری انتخاب شود که محل عبور و مرور دانشجویان و اساتید باشد. انتخاب محل کتابخانه دور از ساختمانهای آموزشی و اداری، یا انتخاب محل کتابخانه مرکزی به دور از دانشکده ها باعث عدم دسترسی و استفاده از کتابخانه می گردد.

۴-۲) سیستم باز: مواد تهیه شده در قفسه های باز باید جای گرفته شوند تا امکان دسترسی بیشتر فراهم شود. موادی که نمی توانند در سیستم باز یا قفسه های باز قرار گیرند باید امکان تهیه فتوکپی یا زیراکس یا تهیه میکروفرم از آنها برای پژوهشگران و مراجعه کنندگان فراهم شود.

۴-۳) آموزش استفاده کننده: این آموزش مشتمل بر تشکلهای آموزشی است که منجر به استفاده بیشتر از کتابخانه و مواد کتابخانه ای و منابع اطلاعاتی (مهارتهای استفاده از اطلاعات) می شود.

۴-۴) افزایش ساعات کار کتابخانه: افزایش طول ساعات کار کتابخانه دانشگاهی امکان استفاده بیشتر از آن را برای پژوهشگران و مراجعه کنندگان فراهم می سازد.

۴-۵) استفاده از تکنولوژی: بسیاری از اطلاعات تنها با استفاده از تکنولوژی قابل دستیابند. استفاده کنندگان بدون داشتن مهارت استفاده از تکنولوژی، خود را در یک خلاء اطلاعاتی می‌بینند. استفاده از تکنولوژی و کامپیوتر علاوه بر سرعت بخشیدن کارهای فراهم‌آوری، دریافت، فهرست‌نویسی و امانت، می‌تواند در افزایش بهره‌دهی، دسترسی و صرفه‌جویی در وقت خواننده مؤثر نیز باشد. پیشرفت‌های نوین تکنولوژی‌های اطلاع‌رسانی و ارتباطات، «محیط‌های اطلاعاتی» ما را با سرعت گسترش می‌دهند و دامنه مهارت‌های لازم برای بهره‌برداری از آنها را وسعت می‌بخشند. لازم است کتابخانه‌های دانشگاهی مهارت‌های ضروری برای استفاده از تکنولوژی برای خود و پژوهشگران و مراجعه کنندگان فراهم سازند.

۴-۶) سرویس مرتب وسایل و تجهیزات: عدم سرویس بموقع وسایل و تجهیزات باعث تخریب آنها شده، دسترس پذیری را غیر ممکن می‌سازد. مثلاً خراب بودن یا واضح نبودن صفحه‌های نمایش رایانه موجب در دسترس نبودن اطلاعات مورد نظر مراجعه کننده می‌شود.

۴-۷) فراهم کردن فضای کافی و ایجاد امکانات فیزیکی: داشتن فضای کافی در قسمت‌های مختلف کتابخانه، نور مناسب، دمای مناسب، تهویه، رطوبت و غیره باعث استفاده و دسترسی بیشتر به امکانات کتابخانه‌های دانشگاهی می‌گردد.

۴-۸) حذف تشریفات اداری: نیاز به هر نوع امور اداری یا مدیریتی برای استفاده از کتابخانه باعث ایجاد فرهنگ تشریفاتی اداری می‌شود که این امر باعث می‌گردد دسترسی را محدود یا غیرممکن سازد. بنابراین، باید سعی شود تشریفات اداری تا حد ممکن حذف گردد.

۴-۹) از بین بردن موانع زبانی: عدم آگاهی و دانش کافی از زبان نوشتاری مواد اطلاعاتی مورد نظر پژوهشگر، باعث عدم دسترسی می‌گردد. در این مورد ارائه خدمات در امر ترجمه برای کتابخانه‌های دانشگاهی می‌تواند دسترسی پژوهشگران را افزایش دهد.

منابع

لنکسرت، ف. ویلفر. کتابخانه‌ها و کتابداران در عصر الکترونیک، ترجمه اسداله آزاد. مشهد: آستان قدس رضوی، ۱۳۶۶.

- Adiseshian, M.S. "**Role of Library in University**", "University News", 31 August, 1992 (58th IFLA General Conference, New Dehli, 1992).
- Gericke, Elizabeth M. **Serving the Unserved in the year 2000**. 63th IFLA Gererol Conference, Denmark, 1997 (booklet o)
- Mangla, P.B. "**University Libraries and Librarianship in India**" University News", 31 August, 1992 (58 th IFLA General Conference, NewDehli, 1992)
- Michael, E. Gtill. **Development of modern Information and their impact on research**. "University Libraries in Developing Countries" München: K.G. Saur, 1985.

فعالیت‌های پژوهشی در کتابخانه‌های دانشگاهی

نظرها و پیشنهادهای

دکتر فرهاد پروین^۱

«اهمیت تحوّل در سیستم فعلی ارائه خدمات کتابخانه‌های دانشگاهی»
اهمیت کتاب و کتابخانه در پژوهش‌های علمی، به عنوان معدن و سرچشمه تحقیقات، آنچنان روشن و بدیهی است که نیاز به استدلال ندارد. ولی در طی چند سال اخیر کتابخانه‌های دانشگاهی ما به نظر نمی‌رسند در مقابل تحولات سریع جامعه و جهان راه‌حلهای و خدمات منطبق با زمان فعلی ارائه نمایند. بجرأت می‌توان گفت روش فعلی ارائه خدمات، هرچند حتی در وضع فعلی قابل تقدیر است، خود، یکی از موانع پژوهشی و تحقیقاتی علمی است. انسداد کتابخانه‌ها به روی افراد غیر عضو، عدم امکان امانتگیری پایان‌نامه‌های فوق لیسانس و رساله‌های دکتری و کتاب از طریق پست، بیخبر ماندن کتابخانه‌ها از چگونگی منابع یکدیگر و.. همگی کارایی کتابخانه‌های دانشگاهی را تا حدّ زیادی تقلیل داده است. به همین جهت برای افزایش کارایی و بهبود وضعیت فعلی و کارکرد آن، پیشنهادات زیر ارائه می‌گردد:

۱- عضو هیات علمی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبایی

پیشنهادها:

۱- امکان امانتگیری کتاب و یا سایر منابع از طریق پست: واقعیت این است که در همه شهرها کتابخانه‌های مجهز و تخصصی موجود نیست و در شهرهایی هم که هست، بسیاری از پژوهشگران به سبب داشتن مشاغل اجرایی و یا غیر اجرایی و اشتغالات متعدد فرصت و امکان مراجعه به کتابخانه در ساعات اداری را ندارند، و هنگامی فرصت می‌یابند که یا ایام تعطیلات است و یا اینکه پایان کار اداری. حال که زندگی روزمره به نحوی که بسیاری امکان مراجعه به کتابخانه را ندارند، چرا آنها را به میان مردم و پژوهشگران نبریم؟! چه اشکالی دارد علاوه بر مراجعه کنندگان حضوری، هر کتابخانه وابستگان پستی هم داشته باشد تا کتاب و یا منبع امانتی خود را از طریق آن دریافت و در ساعات آزاد خود مطالعه کنند و آن را از همان طریق برگردانند؟ یکی از علل مهمی که بسیاری از متخصصین رغبتی به خدمت در شهرستانها نشان نمی‌دهند، عدم دسترسی آنها به منابع علمی در این شهرهاست. اگر آنها بدانند که همان خدمات در یک شهر دور افتاده نیز از طریق پست به آنها عرضه خواهد شد از این عدم رغبت کاسته خواهد شد.

۲- امکان امانت گرفتن پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها: روش به کار گرفته شده در منبع کتابخانه‌ها برای امانت دادن پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها بسیار غلط است که کوچکترین نتیجه مثبتی ندارد. این روش، نه تنها از تقلب و رونویسی جلوگیری نمی‌کند بلکه این امر را گسترش هم می‌دهد. مخفی بودن این منابع تقلب و رونویسی از آنها را تسهیل می‌کند و برای آنهایی که قصد سوپی ندارند، سد مهمی در راه تحقیق و پژوهش‌های عالیه است. بزرگترین ضرر آن دوباره کاری و تکرارهای بیموردی است که در نتیجه مخفی‌کاری کتابخانه‌ها برای امانت دادن پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها به وجود می‌آید.

رساله‌ها و پایان‌نامه‌ها، آخرین تحقیقات علمی درباره یک موضوعند. چطور می‌توان انتظار پیشرفت علمی در یک کشور را داشت، در حالی که آخرین تحقیقات علمی از دسترس آزاد پژوهشگران مخفی نگاه داشته شود؟! در بسیاری از کشورها،

این منابع بسان سایر کتب امانتند و هیچ ویژگی خاصی ندارند و این امر، یعنی تعمیم دادن و در دسترس قرار دادن آزاد رساله‌ها و پایان‌نامه‌ها، نه تنها باعث رونویسی نشده بلکه برعکس، باعث پیشرفت علمی نیز شده است، و اینکه محقق بعدی خود را موظف می‌بیند مطلبی بیش از تحقیقات قبلی ارائه نماید. ولی با مخفیکاری فعلی، تکرار مکررات محتملترین نتیجه تحقیقات است.

۳- هماهنگی و ارتباط بین کتابخانه‌های دانشگاهی: متفرق و پراکنده بودن کتابخانه‌ها چون جزایر بی‌ارتباط در دریا، خود، یکی از موانع تحقیق است. هر کتابخانه از اینکه فهرست منابع موجود در کتابخانه دیگر را ارائه دهد عاجز است و این عجز لطمه‌اش به محقق و پژوهش وارد می‌شود. اگر کتابخانه‌ها با هم در ارتباط بوده و از منابع یکدیگر مطلع باشند می‌توانند کمبودهای خود را با استمداد از سایر کتابخانه‌ها و ارائه آن به مراجعین رفع کنند و برغناي منابع خود نیز بیفزایند.

۴- افزایش ساعات کتابخانه‌ها و ۲۴ ساعته شدن برخی کتابخانه‌های مهم: ساعات کار کتابخانه را نمی‌توان به ساعات اداری محدود کرد. اصولاً ساعات کار کتابخانه‌ها با کاهش یا با قطع ساعات اداری در ایام تعطیلات باید نسبت معکوس داشته باشد. زیرا ایام تابستان و یا تعطیلات عید نوروز، مناسبترین زمان برای مطالعه و تحقیق است و این زمان است که محقق با درهای بسته مواجه شده و باید منتظر اتمام تعطیلات در روزی باشد که در آن زمان، او هم دیگر فرصت و یا امکان کافی برای مراجعه ندارد. در ایام امتحانات دانشجویان دانشگاهی، نه تنها نباید ساعات کار کتابخانه‌ها به بهانه امتحانات کاهش یابد بلکه برعکس، باید این ساعات به حدود نیمه شب هم افزایش یابد و این فرصت را غنیمت شماریم و بیشترین استفاده از طریق کتابخانه جهت بهره‌وری برده شود.

۵- انتقال کتب مرجع و مهم بر روی دیسکت و یا دیسک‌های نوری: با توجه به حجم زیاد بسیاری از کتب مرجعه، در صورت امانتگیری به طور آزاد منبع از طریق پست این کار محاسن فراوانی هم برای کتابخانه و هم برای پژوهشگران به دنبال

خواهد داشت. اکنون کامپیوتر به بسیاری از ادارات و دفاتر و خانه‌ها راه یافته و خواهد یافت و با روند توسعه این امر، آنها می‌توانند نقش فعالی در ارائه خدمات از این طریق برعهده گیرند.

خلاصه مطلب آن‌که: کتابخانه‌ها باید روش سنتی بمانند درکنجی نشستن و به انتظار مراجعه کننده بودن را تا حدّ زیادی کنار بگذارند و علاوه بر ارائه روش فعلی، فعالانه، به میان مردم عادی و پژوهشگران بروند و خدمات خود را در خانه‌ها و دفاتر و مغازه‌ها و ادارات ارائه نمایند تا به سبب دشواریهای مادی و معنوی امروزی، پیوند کتابخانه و کتابخوان گسسته یا سست نگردد.